

УДК 343.102:343.982.9

А.В. ХОЛОСТЕНКО, канд. юрид. наук,
Одеський державний університет внутрішніх
справ

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПОРЯДКУ РОЗГЛЯДУ КЛОПОТАНЬ ПРО ДОЗВІЛ НА ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

Ключові слова: клопотання, негласні слідчі (розшукові) дії, неправомірна вигода, прокурор, слідчий, слідчий суддя, суд, хабарництво

Прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], з одного боку, фактично підбило підсумок сучасного етапу реформування кримінального судочинства, а з іншого – слугує, умовно кажучи, відправною точкою, як для суттєвої модернізації кримінального процесу в цілому, так і визначення шляхів і способів удосконалення окремих його стадій, проваджень та інститутів.

Реформа торкнулася фактично усіх стадій кримінального процесу, у тому числі, й стадії досудового розслідування. Саме забезпеченню виконання завдань кримінального провадження на цій стадії значною мірою покликані сприяти запроваджена система негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) та оновлення підходів до оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим, значний, як науковий, так і суто практичний інтерес викликають нормативна регламентація інституту негласних слідчих (розшукових) дій, а також зміни у законодавстві, що регулюють оперативно-розшукову діяльність.

Разом із прогресивними новелами, які відкрили нові можливості, перш за все, для органів досудового розслідування, новий КПК

України та низка прийнятих на його виконання нормативно-правових актів, викликали чимало питань щодо їх правильного тлумачення та застосування. Проте, у найбільш складному становищі, у цьому сенсі, опинилися оперативні підрозділи та органи досудового розслідування, яким довелося у стислі терміни опанувати нову юридичну матерію та шляхом спроб і помилок формувати відповідну правозастосовну практику [2, с.5]. НС(Р)Д виступають дієвим важелем у боротьбі зі злочинністю і скрізь використовуються правоохоронними органами під час збирання фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

На сучасному етапі боротьби з кримінальними правопорушеннями перед правоохоронними органами, в першу чергу, оперативними та слідчими підрозділами, виникає низка складних завдань, які зумовлені, з одного боку, вимогами активізації боротьби зі злочинністю, а з іншого – ускладненням цієї боротьби зрощенням організованої злочинності з економічними структурами та укріпленням корумпованих зв'язків, використання ними нових способів вчинення злочинів [3, с.3]. На жаль, Україна сприймається як країна, вражена значним чином корупцією, при цьому вказана проблема поширена практично у всій державі та у всіх державних установах, як на центральному, так і на місцевому рівнях. Корупція є великомасштабною проблемою. Про це свідчать оцінки міжнародних експертів щодо рівня корупції в Україні [4]. Одним із найпоширеніших проявів кримінальної корупції є одержання неправомірної вигоди або хабарництво, протидії якому необхідно приділити значну увагу.

Інститут НС(Р)Д і питання особливостей його правозастосування були предметом дослідження багатьох вітчизняних вчених, зокрема Л.І. Аркуші, В.О. Глушкова, В.А. Колесника, С.С. Кудінова, М.А. Погорецького, Є.Д. Скулиша, М.І. Шуміла та ін.

Дослідження проблематики розслідування кримінальних справ про хабарництво відтво-

рені у працях В.І. Алексейчук, Р.С. Белкіна, Д.І. Крупка, В.М. Ліщенко, М.І. Мельника, Я.Є. Мишкова, М.В. Салтевського, Л.П. Скалозуба, В.Ю. Шепітька. Поряд із цим слід зазначити, що в методиці розслідування хабарництва безліч проблем ще й на теперішній час досліджені недостатньо. Суттєвий вплив на процес вдосконалення методики розслідування хабарництва було здійснено прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [5], який вніс вагомі зміни в розділ XVII Кримінального кодексу України (далі – КК України) [6] і взагалі змінив термін «хабар» на «неправомірну вигоду».

На наш погляд, необхідно зосередити значну увагу на вивченні такої новели КПК України як НС(Р)Д, а особливо – на специфіці їх застосування при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди.

Питання забезпечення швидкого, повного і неупередженого розслідування кримінального провадження постає складним завданням перед правоохоронними органами сьогодення, тому метою нашої статті є визначення шляхів оптимізації порядку розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди і, насамперед, розроблення способів подолання існуючих вад на законодавчому рівні.

Кримінальна корупція і хабарництво (одержання неправомірної вигоди) – явища дуже поширені в нашій країні, які вимагають комплексного використання всіх передбачених законом процесуальних дій, що знаходяться в арсеналі органів досудового розслідування та оперативних підрозділів. Потужним знаряддям у боротьбі зі злочинами у сфері одержання неправомірної вигоди виступають НС(Р)Д, застосування яких на стадії досудового розслідування названих кримінальних правопорушень є в багатьох випадках просто необхідним. Однак, при проведенні НС(Р)Д перед слідчими та оперативними підрозділами пос-

тає велика кількість проблем, які потребують негайного вирішення. На нашу думку, питання забезпечення розумних строків щодо отримання дозволів на проведення НС(Р)Д при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди потребує підвищеної уваги.

Кримінальне процесуальне законодавство, у відповідності зі ст.2 КПК України, повинно таким чином врегулювати кримінальне провадження, щоб забезпечити досягнення визначеної мети, тобто забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, викриття осіб, які вчинили такі правопорушення, забезпечення притягнення їх до кримінальної відповідальності в міру їх вини. Вимога швидкості розслідування та судового розгляду – це необхідність їх здійснення у строки, які є об'єктивно необхідними та достатніми для встановлення усіх обставин кримінального провадження; тобто від моменту початку кримінального провадження до прийняття в ньому підсумкового процесуального рішення повинен пройти стислий строк [7, с.18].

Вимога швидкого розслідування і судового розгляду означає, що строки встановлення події кримінального правопорушення і винних осіб повинні максимально наближатися до моменту вчинення злочину [8, с.7].

Рішення про проведення НС(Р)Д, у відповідності зі ст.246 КПК України, приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК України, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Слідчим суддею, що уповноважений розглядати клопотання про проведення НС(Р)Д, відповідно до ст.247 КПК України, може бути голова Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, голова апеляційного суду області, а також голови міських судів міст Києва та Севастополя, оскільки ці суди мають особливий статус та відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» прирівняні до апеляційних (ч.2 ст.26 Закону) [9]. За визначенням голів апеляційних судів, слідчим суддею, що здійснює розгляд клопотань про

проведення НС(Р)Д, може бути й інший суддя апеляційного суду.

Кримінальний процесуальний закон передбачає функціонування інституту слідчого судді і на рівні місцевих судів загальної юрисдикції. Проте до повноважень слідчого судді у суді першої інстанції не входить розгляд клопотань про проведення НС(Р)Д, а згідно п.18 ч.1 ст.3 КПК України відноситься здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод і інтересів осіб у кримінальному провадженні. Слідчий суддя не бере участі у розгляді матеріалів кримінального провадження і, відповідно, не виконує функції правосуддя.

Слідчий суддя розглядає клопотання прокурора або клопотання слідчого, погоджене з прокурором, про проведення таких НС(Р)Д як втручання у приватне спілкування, різновидами якого є: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст.258 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст.267 КПК України); установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст.268 КПК України); спостереження за особою (ст.269 КПК України); аудіо-, відеоконтроль місця (ст.270 КПК України); негласне отримання зразків для порівняльного дослідження (ст.274 КПК України).

При застосуванні на практиці вказаних правових норм ми зіткнуємося з проблемою виконання, насамперед, такого завдання кримінального провадження як забезпечення швидкого розслідування. Слідчі органів досудового розслідування певних адміністративно-територіальних одиниць, в особливості віддалених від міста, в якому розташований відповідний апеляційний суд, після погодження клопотання про проведення конкретної НС(Р)Д з прокурором належного рівня, що здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, змушені подавати його на розгляд виключно до апеляційного суду. Отже, швидко отримати дозвіл на проведення НС(Р)Д дуже важко, завдяки значній відстані

між місцями розташування органів досудового слідства, прокуратури та судів. Ця обставина ускладнює розслідування кримінальних правопорушень, насамперед у випадках, коли злочинці намагаються уникнути відповідальності, переховуються від переслідування співробітників правоохоронних органів або приймають заходи щодо знешкодження слідів вчинених кримінальних правопорушень. Співробітники оперативних підрозділів та слідства фактично не мають можливості терміново отримувати оперативну інформацію та використовувати її з метою встановлення і подальшого затримання осіб, які скоїли кримінальні правопорушення. Окрім того, при проведенні взаємопов'язаних процесуальних дій, таких як тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю (ст.162 КПК України) і зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст.263 КПК України), а також установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст.268 КПК України), котрі необхідно проводити, зазвичай, одночасно, у практичних працівників виникає проблема втрати часу, пов'язана з необхідністю надання до розгляду клопотань щодо тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, до суду першої інстанції, а клопотань щодо зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж і установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу – до апеляційного суду. З цього випливає, що, процес узгодження зазначених процесуальних дій затягується, що істотно впливає на своєчасність їх виконання й актуальність інформації, отриманої в результаті їх проведення.

Під час проведення аналізу відповідних норм Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації (далі – КПК РФ) [10] встановлено, що клопотання про проведення таких слідчих дій як накладення арешту на кореспонденцію, дозвіл на її огляд і виїмку в установах зв'язку, контроль і запис телефонних та інших переговорів, а також отримання інформації про з'єднання між абонентами і (або) абонентськими пристроями, згідно зі

ст. 165 КПК РФ, підлягає розгляду одноособово суддею районного суду або військового суду відповідного рівня за місцем провадження попереднього слідства або провадження слідчої дії не пізніше 24 годин з моменту надходження зазначеного клопотання.

Отже, КПК РФ, на відміну від КПК України, передбачає більш раціональний порядок узгодження процесуальних дій, пов'язаних із тимчасовим обмеженням окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час досудового слідства, в частині розгляду клопотань про надання дозволу на їх проведення районним судом, а не апеляційним, що сприяє істотній економії часу й оперативності проведення запланованих заходів.

З метою оптимізації роботи слідчих та оперативних підрозділів у нашій державі пропонуємо у Кримінальному процесуальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9/10. – Ст. 88) статтю 247 викласти в такій редакції:

«Розгляд клопотань, який віднесений згідно з положеннями цієї глави до повноважень слідчого судді, здійснюється головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у виняткових випадках – іншим суддею районного, районного у місті, міського та міськрайонного суду відповідної адміністративно-територіальної одиниці».

Таким чином, голова відповідного апеляційного суду, в разі необхідності, зможе призначити досвідчених суддів, уповноважених розглядати клопотання про дозвіл на проведення НС(Р)Д в судах першої інстанції. Так, наприклад, доцільно організувати розгляд клопотань у судах крупних районних центрів, в які буде зручніше терміново подавати клопотання, і тим самим суттєво прискорити терміни отримання ухвал про дозвіл на проведення НС(Р)Д, що, в свою чергу, значно вплине на швидкість отримання оперативної інформації органами, котрі здійснюють досу-

дове слідство. Запропоновані положення потрібно застосовувати не тільки при розслідуванні злочинів у сфері отримання незаконної винагороди, а взагалі на стадії досудового слідства за всіма видами злочинів, передбачених особливою частиною КК України.

Проведене нами дослідження порядку розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди вплинуло на розроблення пропозицій щодо подолання існуючих вад. Нами запропонована нова редакція статті 247 КПК України, зміст якої полягає в суттєвому прискоренні й оптимізації процедури отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії, а також у введенні нового порядку призначення суддів, що уповноважені розглядати клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в судах першої інстанції. Наслідком проведених досліджень є забезпечення основних завдань кримінального провадження – швидкого, повного і неупередженого його розслідування.

На нашу думку, при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди, використання наведених рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства сприятиме забезпеченню такої засади кримінального провадження як розумність строків і як наслідок цього – здійснити вагомий внесок у підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13. 04. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навч.-практ. посіб. / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х. : Оберіг, 2013. – 344 с.

3. Закон України Про оперативно-розшукову діяльність : науково-практичний коментар / В. Д. Берназ, А. М. Притула ; за заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса : Фенікс, 2013. – 190 с.

4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Національне антикорупційне бюро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45681.

5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» : від 18.04.2013 р., № 221–VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/221-18>.

6. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

[laws/show/2341-14](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14).

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

9. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 07.07.2010 р., № 2453–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

10. Уголовно-процесуальний кодекс Российской Федерации : от 18.12.2001 г., № 174-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1660.

Холостенко А. В. Шляхи оптимізації порядку розгляду клопотань про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди / А. В. Холостенко // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 441–445 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_74.pdf

Проаналізовано проблемні питання, що виникають під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів у сфері одержання неправомірної вигоди, та запропонована нова редакція статті 247 КПК України, зміст якої полягає у вдосконаленні порядку отримання ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії.

Холостенко А.В. Пути оптимизации порядка рассмотрения ходатайств о разрешении на проведение негласных следственных (сыскных) действий при расследовании преступлений в сфере получения неправомерной выгоды

Проведен анализ проблемных вопросов, возникающих во время проведения негласных следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений в сфере получения неправомерной выгоды, и предложена новая редакция статьи 247 УПК Украины, содержание которой заключается в усовершенствовании порядка получения определения следственного судьи о разрешении на проведение негласного следственного (розыскного) действия.

Kholostenko A.V. Ways to Optimize the Order of Consideration of Applications for Permit to Conduct Undercover Investigative (Detective) Action when Investigating Crimes in Obtaining Undue Advantage

It is analyzed the problems during the conducting of secret investigation actions during investigation of crimes at obtaining of illegitimate profit, and it is proposed a new version of 247 Article of the Criminal Procedural Code of Ukraine, the content of which is to improve the procedures for obtaining a definition of the investigative judge for permission to conduct secret investigative actions.